

Пайдоиши ислом дар асри VII яке аз рӯйдодҳои муҳимтарини таърихи ҷаҳон мебошад. Дар ҳоле ки ривоятҳои анъанавии исломӣ онро ҳамчун ваҳии ногаҳонӣ, ки ба пайғамбар Муҳаммад дар Макка дода шудааст, тасвир мекунад, шумораи афзояндаи тадқиқоти муосир, аз ҷумла корҳои Чон Вансбро, пешниҳод менамоянд, ки сарчашмаҳои ислом хеле тадриҷӣ, мураккаб ва дар муҳити динӣ-сиёсии давраи охири антиқа реша доштанд. Дар ин эссе баррасӣ мешавад, ки чӣ гуна масеҳияти барвақт, аҳолинишинҳои яҳудӣ дар Арабистон, аҳамияти Петра ва таҳдидҳои геополитикӣ аз ҷониби империяҳо ба ташаккули ислом мусоидат карданд, бо истифода аз методологияи интиқодии Вансбро барои бознигариҳои ин омилҳо.

Масеҳияти барвақт дар Арабистон: шогирдон, ки ба кӯҳҳо мегурезанд

Дар Инҷили Матто 24:15-16 Исо пайравони Ҳудро огоҳ мекунад: «Пас, вақте ки палидии харобиро бубинед... он гоҳ онҳое, ки дар Яҳудо ҳастанд, ба кӯҳҳо бигурезанд». Тибқи ривоятҳои барвақти масеҳӣ, баъзе шогирдон ин огоҳиро ба маънои ҳақиқӣ қабул карда, пас аз вайроншавии Ерусалим дар соли 70 м. аз таъқибҳо гурехтанд. Ин масеҳиёни барвақт, ки аксар вақт ба ҳаракати яҳудӣ-масеҳӣ ё эбиониён нисбат дода мешаванд, метавонистанд ба қисматҳои гуногуни империяҳои Рум ва Форс кӯчанд, аз ҷумла ба Арабистон, ки дар ҳошияи ҳар ду давлат ҷойгир буд.

Ин имондорон эҳтимолан омезиши амалҳои яҳудиро бо имон ба Исо ҳамчун Масеҳ нигоҳ медоштанд, ҳатман таълимоти баъдтарини масеҳӣ, ба мисли таълим дар бораи Сегона, қабул намекарданд. Ҳузури онҳо дар Арабистон метавонист ба паҳншавии тасаввуроти яктопарастӣ миёни арабҳо ҳанӯз пеш аз зуҳури Муҳаммад мусоидат кунад.

Дар номаи ба Ғалотиён 1:17 расул Павлус менависад: «Ман ба Ерусалим назди расулони пеш аз худ нарафтам, балки ба Арабистон рафтам». Ин ишораи кӯтоҳ кайҳо боз диққати таърихшиносон ва илоҳиётшиносонро ҷалб кардааст. Гарчанде ҷойгиршавии дақиқи «Арабистон» мавриди баҳс боқӣ мемонад, равшан аст, ки Павлус муддате дар минтақаҳои биёбонии шарқи Яҳудо буд. Ин нишон медиҳад, ки андешаҳои масеҳӣ аллакай то миёнаи асри I дар нимҷазираи Арабистон ҳузур доштанд ё ҳадди ақал майдони эҳтимолии миссия вучуд дошт. То асрҳои IV-V масеҳияти суриягӣ, аз ҷумла анъанаҳои несторианӣ ва монофизитӣ, дар шарқи империяи Византия паҳн шуда, ба Арабистон ворид гардид. Бозёфтҳои бостоншиносӣ, ба мисли салибҳо ва боқимондаҳои калисоҳо дар Начрон (дар худуди Арабистони Саудии имрӯза), ҳузури ҷомаҳои масеҳиро дар минтақа тасдиқ мекунад.

Аҳолинишинҳои яҳудӣ дар Арабистон

Яҳудият низ дар Арабистони пеш аз ислом ҳузури амиқ ва таъсиргуздор дошт. Манбаъҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ аз мавҷудияти ҷомаҳои рушдёфтаи яҳудӣ дар шаҳрҳои чун Ясриб (баъдтар Мадина), Хайбар ва Тайма шаҳодат медиҳанд. Ин ҷомаҳо Тавротро риоя мекарданд, синагогаҳои нигоҳ медоштанд ва дар сиёсати минтақавӣ иштирок мекарданд. Дар асри VI подшоҳии Ҳимyarит дар Яман ҳатто яҳудиятро ҳамчун дини давлатӣ қабул кард дар замони подшоҳ Зу Нувас, ки бо таъқибҳои масеҳиён дар Начрон маъруф аст ва ба даҳлати империяи масеҳии Эфиопия овард. Чунин гуногунрангии динӣ ва низоъҳо дар Арабистон қисми заминаи таърихӣ гардиданд, ки дар он ислом пайдо шуд.

Петрус ва наслҳои Исмоил

Баъзе намояндагони мактаби ревизионистӣ пешниҳод мекунанд, ки Петра, пойтахти қадимаи подшоҳии Набатия, дар таърихи барвақти ислом нақши муҳимтаре доштааст, назар ба он чӣ ки ривоятҳои анъанавӣ қабул мекунанд. Петра маркази бузурги тичорат ва фарҳанг буд ва мавқеи стратегии он байни ҷаҳони румӣ ва арабӣ онро ба нуқтаи буриши забонҳо, динҳо ва қабилаҳо табдил меод.

Қобили зикр аст, ки бисёре аз арабҳо насаби худро ба Исмоил, писари Иброҳим ва Ҳочар, мерасонданд. Ин анъана, ки ҳам дар манбаъҳои яҳудӣ ва ҳам исломӣ мавҷуд аст, ба ташаккули хувияти этникӣ ва рӯҳонии қабилаҳои араб мусоидат кард. Петра ва минтақаҳои атрофи он бо наслҳои Исмоил пайваст мешуданд ва эҳтимол ҳамчун фазои муқаддас то равонашавии ислом ба сӯи Макка дарк мешуданд.

Таҳдидҳои беруна ва ваҳдати арабҳо

Дар охири асри VI нимҷазираи Арабистон ба рақобати байни империяҳои Византия (юнонӣ) ва Сосонӣ (форсӣ) ҷалб гардид. Ҳар ду давлат мекӯшиданд роҳҳои тичоратӣ ва давлатҳои вобаста дар Арабистонро назорат кунанд, ба мисли ғассанидҳои масеҳӣ (иттифоқчиёни Византия) ва химяритҳои яҳудӣ ё лахмидҳое, ки зери таъсири Форс буданд.

Ин фишори беруна ба афзоиши дарки зарурати ваҳдат миёни қабилаҳои араб барои муқовимат ба ҳукмронии беруна мусоидат кард. Паёми Муҳаммад дар бораи тавҳид (яктопарастии мутлақ) ва даъвати ӯ ба муттаҳид кардани қабилаҳо зери як имон дар чунин шароит пазируфта шуд.

Ҷон Вансбро ва ташаккули адабии ислом

Ривояти анъанавии исломӣ бар он аст, ки Қуръон дар давоми 23 сол ба Муҳаммад ба таври комил нозил шудааст. Аммо Ҷон Вансбро - яке аз муҳаққиқони пешсафи пайдоиши Қуръон ва ислом - ин тасаввуротро дар корҳои асосии худ *Qur'anic Studies* (1977) ва *The Sectarian Milieu* (1978) зери шубҳа гузошт.

Вансбро пешниҳод кард, ки:

Қуръон эҳтимол дар давоми як давраи дарозтар ташаккул ёфта, баҳсҳои дохилро миёни ҷомеаҳои гуногуни динӣ, аз ҷумла масеҳиён ва яҳудиён, инъикос мекунад.

Муҳити сектантӣи Ховари Миёна — ки бо гурӯҳҳои рақобаткунандаи яҳудӣ, масеҳӣ ва дигар ҷараёнҳои динӣ пур буд — ба мазмун ва сохтори Қуръон таъсири амиқ расонд.

Исломи барвақт метавонист ҳамчун як ҳаракати ислоҳгар дар дохили заминаи васеи яҳудӣ-масеҳӣ оғоз ёфта, танҳо баъдтар ба як хувияти мустақили динӣ табдил ёбад.

Аз ин нуқтаи назар, Қуръон на ҳамчун натиҷаи як ваҳйи ягона дар биёбони араб, балки ҳамчун маҳсулоти адабӣ, ки аз анъанаи шифоӣ, ҳамкорӣ бо Навишта ва баҳсҳои илоҳиётӣ дар муҳити бисёрзабона ва бисёрфарҳангӣ ташаккул ёфтааст, дида мешавад.

Шогирди Вансбро Майкл Кук, инчунин муҳаққиқоне чун Патрисия Крон ва Фред Доннер, ин хатти таҳлилро идома дода, омӯхтанд, ки чӣ гуна матнҳои барвақти исломӣ метавонистанд баъдтар таҳрир шуда, барои сохтани як ривояти муттаҳид шакл дода шаванд.

Хулоса

Пайдоиши исломро берун аз динамикаи динӣ ва сиёсии давраи охири антика фаҳмидан мумкин нест. Аз масеҳиёни барвакте, ки ба кӯхҳо мегурехтанд, ва будубоши Павлус дар Арабистон то хузури қабилаҳои яҳудӣ ва таъсири империяҳои бузург - нимчазираи Арабистон чорроҳаи андешаҳо ва фарҳангҳо буд. Паёми муттаҳидкунандаи ислом, ки ба ибодати як Худо ва муттаҳидшавӣ дар як уммат даъват мекунад, ҳамзамон бедории рӯҳонӣ ва роҳи ҳалли сиёсӣ гардид.

Тадқиқоти Чон Вансбро пешниҳод мекунад, ки исломро на ҳамчун ҷиғи ногаҳонӣ бо гузашта, балки ҳамчун идома, мутобикшавӣ ва табилии анъанаҳои динӣ, ки қаблан вучуд доштанд, баррасӣ намоем. Фаҳмидани ин заминаи ғанӣ имкон медиҳад, ки решаҳои таърихӣ ва аҳамияти пайдоиши ислом амиқтар дарк карда шаванд.

Рӯйхати адабиёт

Wansbrough, John. Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation. Oxford University Press, 1977.

Wansbrough, John. The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History. Oxford University Press, 1978.

Crone, Patricia and Cook, Michael. Hagarism: The Making of the Islamic World. Cambridge University Press, 1977.

Donner, Fred M. Мухаммад и верующие: у истоков ислама. Harvard University Press, 2010.

Hoyland, Robert. Seeing Islam as Others Saw It. Darwin Press, 1997.

Библия: Галатам 1:17; Матфея 24:15–16..

Коран: Сура 2:125-129 (об Аврааме и Исмаиле).

Унвони суриягии Исо ва Маҳдӣ дар андешаи барвакти арабӣ.

Ғайр аз таъсирҳои яҳудӣ ва масеҳӣ дар Арабистони пеш аз ислом, робитаҳои забонӣ ва илоҳиётӣ байни масеҳияти суриягӣ ва тасаввуроти ташаккулёбандаи исломӣ диққати махсусро талаб мекунад. Яке аз намунаҳои равшантарин - унвони суриягии Исо: «Мешиха» (Масеҳ) мебошад, ки ба юнонӣ ҳамчун «Христос» ва ба арабӣ ҳамчун «ал-Масеҳ» тарҷума шудааст. Дар ҷомеаҳои масеҳии суриязабони Ховари Миёна ин унвон на танҳо маънои илоҳиётӣ, балки маънои эсхатологӣ низ дошт, ки на танҳо ба помазаник, балки ба наҷотдиҳандаи оянда ишора мекард.

Дар заминаи ноустувории сиёсӣ ва бархӯрдҳои доимӣ бо империяҳои Византия (юнонӣ) ва Сосонӣ (форсӣ), қабилаҳои араб ҳарчи бештар ба ғояи наҷотдиҳанда рӯ меоварданд. Фаҳмиши масеҳии Масеҳ, махсусан дар шакле, ки дар адабиёти апокалиптикии суриягӣ ифода ёфтааст, тадриҷан бо интизориҳои арабии наҷоти илоҳӣ дарҳам омехт. Ин ба як навъ наздикшавии мафҳумӣ миёни Масеҳи масеҳӣ (Исо) ва наҷотдиҳандаи оянда, ки дар анъанаи арабӣ бо номи «Маҳдӣ» маъруф аст, оварда расонд.

Дар ибтидо калимаи «Маҳдӣ» танҳо маънои «ҳидоятшуда» ё «аз ҷониби Худо роҳнамоишуда»-ро дошт. Аммо дар андешаи барвакти исломӣ ин образ тадриҷан хусусиятҳои гирифт, ки ба мафҳуми масеҳӣ

наздик буданд ва аз бисёр чихат ба образи Исои Масеҳ монандӣ доштанд. Баъзе масеҳиёни барвакти араб, эҳтимол, ҳатто унвони «Маҳдӣ»-ро нисбат ба Исо истифода мебуданд, ки баъдан дар доираи эсхатологияи исломӣ қабул ва бозтафсир гардид.

Қабатшавӣ ва то андозае норавшанӣ миёни образи Исо ҳамчун Масеҳи бозгарданда ва Маҳдӣ ҳамчун начотдиҳандаи оянда эҳтимол бо сабаби бӯҳронҳои ҳарбӣ ва иҷтимоие, ки арабҳо бо онҳо рӯ ба рӯ мешуданд, тақвият ёфтааст. Зери фишори империяҳои хориҷӣ ва дар пасманзари ихтилофҳои дохилии қабилавӣ, интизори як шахсияти муттаҳидкунанда, ки қодир аст душманони берунаро мағлуб кунад ва адолатро барқарор созад, дар шукри чамъиятӣ амиқ реша давонд.

Ҷамин тавр, фаҳмиши суриягии Исо ҳамчун Масеҳ на танҳо ба тасвири қуръонии Исо таъсир расонд, балки ба ташаккули мафҳуми Маҳдӣ дар ислом низ таъсир гузошт. Дар баъзе анъанаҳои барвакт, Маҳдӣ ва Исо ҳатто ҳамчун шахсиятҳои тасвир мешаванд, ки дар охири замон якҷо амал карда, қувваҳои шарро мағлуб мекунанд ва тартиботи илоҳиро барқарор месозанд.

Ин дарҳамомезии забонӣ ва илоҳиётӣ ба таври равшан нишон медиҳад, ки то чӣ андоза тасаввуроти масеҳии минтақавӣ, махсусан анъанаи суриягӣ, ба эсхатологияи барвакти исломӣ ва интизориҳои масеҳии он таъсир расонидаанд.

Лутфан ин мақоларо бо дӯстони худ ва дигар хизматгорони Худованд Исо Масеҳ мубодила кунед, то ки андешаҳои нав ва таълими Каломи Худо имони халқи Худоро дар саросари ҷаҳон тақвият бахшанд.